

Hayat Bilgisi Dersinin Öğretim İlkeleri

Cavit BİNBAŞIOĞLU

Bilindiği üzere, Hayat Bilgisi, ilkokulun ilk dönemi olan ilk üç sınıfta öğretimin merkezini teşkil eder. Bu dönemde, aslında, bir tek ders vardır. O da Hayat Bilgisi dersidir, denebilir. Türkçe, Matematik, Resim-İş, Beden Eğitimi ve Müzik dersleri, bu dersle olan ilgi ve ilişkileri dolayısıyla öğretilir. Daha doğru bir anlatımla, bu dersler, Hayat Bilgisi dersinin içinde belli bir ölçüde yer alır.

Bu böyle olunca, Hayat Bilgisi dersinin öğretiminin nasıl yapılacağı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dersin genel niteliği, adından da anlaşılacağı üzere, bir «bilgi» dersidir; fakat, diğer derslerle olan ilişkisi dolayısıyla, aynı zamanda, bir «beceri» ve «alışkanlık» dersidir. Bunun böyle olması, onun öğretimine bir «özellik» katar. Bu özellik, kişinin bir «bütün» halinde, öğrenme konusunun içinde bizzat bulunmasını, oradan izlenimler almasını ve buna göre eğitsel nitelikte bilinçli davranışlarda bulunmasını gerektirir.

Gerçek öğrenme, genel çizgileriyle, çevreden alınan izlenimler ve çevreye yapılan etkilerle, yani «yaşantılarla» ortaya çıkan bir «davranış değişikliği»dir. Bu böyle olduğuna göre, Hayat Bilgisi dersiyile ilgili konuların işlenişinde hem bilgi, hem beceri ve hem de alışkanlıklar, bu yolla kazanılacak demektir.

1926 tarihinden beri Hayat Bilgisi dersinin öğretiminde gözlem ve yaşamaya, yahut daha bilimsel bir terimle «yaşantıya» (experience), söz ve kitap dahil, her şeyden daha fazla önem verilmiştir. Bu, yukardaki öğrenme tanımını yeni öğrenenler için gerçekten şaşırtıcıdır. Aslında, böyle bir öğrenme tanımı da o tarihlerde yoktu. Böyle bir öğrenme tanımı, psikolojinin gelişmeye başlamasıyla, ancak 1940'lardan sonra yapılabilmıştır. O zamana kadarki öğrenme tanımı, «belleğe bilgi alma» şeklinde idi. Böyle bir tanım, eski okul sistemini doğurmuştu. Bugünkü tanım ise, kişinin, nesnelere etkileşim yapmasını, olayların içine girerek onlardan etkilenmesini ve gerektiğinde onlara etki yapmasını ve bu suretle davranışlarında olumlu yani «kabul edilebilir» değişiklikler oluşmasını gerekli kılmaktadır. Böyle bir dersin öğretim ilke ve yöntemleri de farklı olacaktır.

Hayat Bilgisi dersinin, bu biçim bir öğrenmenin gerçekleşemediği ilk ders olması dolayısıyla da ayrıca bir önemi vardır. Çünkü, bu ders aracılığıyla çocuğun kazanacağı öğrenme alışkanlıkları, onu, öğrenme hayatının sonuna kadar izler.

Bilindiği üzere, Hayat Bilgisi dersinin öğretim amaçlarının başında çocuk zihninin gelişmesi, onun nesnel düşünme yeteneği kazanması ve daha sonra da çevresindeki doğal olgu ve olayları «doğru yorumlayabilmesi» önem taşır. Bu amaç, Hayat Bilgisi dersinin önce öğretim ilkelerini, daha sonra da öğretim yöntemlerini belirlemeye yetecektir.

Jean Piaget'nin çocuklar üzerinde yaptığı araştırmalar, çocuk zihninin, ilk «Niçin?» sorusunu sorduğu zamanlarda belirli bir ölçüde de olsa gelişmeye başladığını göstermiştir. Eğitimde ilk hareketin, öğretmenden, yahut ana-babadan değil de, çocuktan geldiğini ortaya koyan bu görüşe göre, çocuğu, soru sorabileceği «gerçek bir eğitim ortamında bulundurmak», Hayat Bilgisi dersinin niteliğine ve amacına uygun, «doğru» bir davranıştır. Bu husus, bu dersin öğretimiyle ilgili olarak yer alan program açıklamaları arasına geçmiştir. Birer ilke değerindeki bu açıklamalar «ilke» şeklinde belirlenmediği için olacak ki çok kez gözden kaçmaktadır. Bunları, kısaca üç noktada toplayabiliriz :

1. Hayat Bilgisi dersinin konularının seçiminde çocukların ilgi ve ihtiyaçları esastır ve bunun öğretiminde de bu ilgi ve ihtiyaçların giderilmesi söz konusudur. Bu ilkeye göre, çocuk, içinde bulunduğu çevreye, yahut ortama uyum yapabilmek için, durmaksızın «..... nedir?», «?..... nasıldır?», «..... niçin böyledir?», «..... ne zaman olur?» gibi sorular sorar. Bu sorular, çocuğun o andaki ilgi, ihtiyaç ve merakıyla ilişkilidir. İşte, bu tür sorular, Hayat Bilgisi dersinin konularının seçiminde birer ipucu niteliğindedir. Öğretime, bu noktadan başlamak gerekir. Bunun için çocuğu, sık sık ve bol bol soru sorabileceği bir ortama götürmek gerekir. Kısaca, öğretimde ilk hareket çocuktan başlamalıdır. Bu sırada, öğretmen olarak bize düşen iş, çocuğu ya da çocukları konu üzerine yönlendirmek ve onunla ilgili gerçekleri onların kendi kendilerine bulmasına yardım etmektir. Bu noktadan itibaren, öğretim yöntemleri işin içine girer. Burada şunu söyleyebiliriz : Çocuğun ilgi ve ihtiyacına dayanmayan hiçbir öğretimi yöntemi, çocuk için yararlı olamaz. Bir öğretmen olarak, bu ilkeye sahip çıkmak, aynı zamanda, çocuğun öğrenme ile ilgili öğretim yöntemlerine sahip çıkmak demektir.

Burada şunu belirtmek gereğini duyuyoruz : Öğretimde değerli olan, çocukta, işin gereği olarak, yani kendiliğinden doğan ilgidir. Buna «doğal ilgi» denir; fakat, bu, her zaman mümkün olmayabilir. O zaman, bu ilgiyi,

yapay yollarla uyandırmak gerekir. Buna da az başvurmak gerekir. Bunun için, doğal ilginin uyanmasına uygun bir yöntem seçmek uygun olur. Yoksa, yapay ilgi uyandırmak amacıyla, çocuk karşısında birtakım şaklabanlıklar yapmak doğru olmaz. Yazık ki, bu yola zaman zaman rastlanmaktadır. Öğretmenin öğretmenlik sanatı, bu gibi durumlarda ortaya çıkar. 1926 programı, bu durumu, öğretmenin zekâ ve dirayetine bırakmıştır.

2. Hayat Bilgisi dersinin konuları, gerçek hayattır: yahut gerçek hayattan alınan konulardır. Bu, çok kez, doğal ilginin bir sonucudur. Bu ilke, hem konunun işlendiği yer ve hem de öğretim zamanı bakımından geçerlidir. Buna, «gerçekçilik», yahut «güncellik» (halilik, aktüalite) ilkesi denir. Böyle bir ilke, çevredeki günlük nesne ve olaylarla, gerçek yaşantılarla öğretim yapmayı gerekli kılar. Bir olayı, daha olurken incelemek, yani gözlem yapmak bunun için gereklidir. Yine, bunun içindir ki, öğretmen, programda verilmiş olan Hayat Bilgisi ünitelerini, programdaki sıraya göre incelemek zorunda değildir. Hayat Bilgisi dersinde her şey, yeri ve zamanı gelince öğretilecektir. Örneğin, yağmur ve karla ilgili konuları yağmur ve kar yağdığı zaman öğretecektir. Yine bunun gibi, deprem ve yangın gibi zamanı belli olmayan konularda da bunlar, yahut bunlara benzer durumlar ortaya çıktığı zamanda, birer «fırsat öğretimi» olarak yer alacaktır. Böylece «gerçekçilik», yahut «güncellik» ilkesi, hem yer (mekân), hem de zaman bakımından bir gerçekçiliği içerir.

3. Hayat Bilgisi dersinin ünite ve konuları çevreden seçildiği gibi, öğretiminin biçimini de çevredeki gerçekler ve uygulamalar belirler. Her zaman ifade edildiği üzere, Hayat Bilgisi dersi, bir «çevre incelemesi» dersi- dir. Bu nedenle, Hayat Bilgisi konuları, kaynağını çevre gerçeklerinden alacaktır. Çevrede konu ile ilgili bir «sorun» varsa, bu ders, o sorunu, bir anlamda çözecek önlemleri de içerecektir. Bu sorun, öğrencilerle, okulla ve çevre halkı ile ilgili olabilir. Örneğin, sıtmanın yaygın olduğu bir yerde okulda Hayat Bilgisi dersi, bundan korunmayı ve hastalık var ise, bunun iyileştirilmesine yönelik olarak işlenir ve bununla ilgili olarak, çevre yetkilileri ile işbirliği yapılır. Bu yapılmazsa, Hayat Bilgisi dersi gerçek amacına ulaşamaz. O halde, Hayat Bilgisi dersi, gerektiğinde, sınıf dışına da taşacak demektir. Köyün içme sularının elverişsiz olduğu durumlarda da aynı esaslardan hareket etmek gerekir. Millî bayramların kutlanmasında da aynı esaslardan hareket edilir. Yani, okul, özellikle bu ders aracılığıyla, öğretim sırasında çevre halkı ile bütünleşmenin bir yolunu aramalıdır.

Görülüyor ki, çevrede olup biten her şey, Hayat Bilgisi dersi için bir inceleme konusudur. Bunlar, doğal olaylar olabileceği gibi, tarım ve sanayi ile ilgili sorunlar da olabilir. Bunlar da çevreden çevreye farklılıklar göste-

rir. Bu nedenle Hayat Bilgisi dersi, konu aynı olsa bile, her çevrede farklı işlenir. Bu ilke, her çevrede ayrı yöntemlerin uygulanmasını gerektirir. Buradan, hangi çevrede hangi konulara ağırlık verileceği sorunu ortaya çıkar. Bunu, öğretmen ile birlikte, çevredeki eğitim makamları ve denetleme yetkisinde olanlar belirler. Bunun için, Hayat Bilgisi dersinin, her çevreye uygun düşen bir kitabı olamaz. Hayat Bilgisi dersi, okunup ezberlenecek bir ders değil, yaşanacak bir derstir. Çocuğun ilgisine, ihtiyacına, çevrenin sorunlarına hitap etmeyen bir konu, Hayat Bilgisi dersinin konusu olamaz.

Bu ilkede yer alan «çevre» sözcüğünün sınırlarını da çizmek gerekir. Bu sınır, ilkokul 1. sınıftaki öğrenciler için en yakın çevredir. Bunu, aile ve okul çevresi olarak belirleyebiliriz. 2. sınıflar için bulunulan köy ya da kasabadır. 3. sınıflar için de okulun bulunduğu yöredir. Buna, «duyu organlarıyla algılanan çevre» diyebiliriz. Bu da bazen ilçe, bazen de komşu ilçeleri kapsayan yönetim birimleridir. Tabii, aralarında ilişki varsa. Kısaca, çocuğun duyu organları ile kavrayabildiği, yaşantı kazanabildiği alandaki nesne, olay, iş ve etkinlikler, Hayat Bilgisi dersinin inceleme alanı içine girer.

Görüldüğü üzere, Hayat Bilgisi dersinde, gerek konuların seçimi ve gerekse işlenmesi ve hattâ değerlendirilmesi, geniş ölçüde öğrenci etkinliğine dayanır. Öğretmenin seçtiği ve öğrencilere empoze ettiği bir konu ve yöntem, Hayat Bilgisi dersinin konu ve yöntemi olamaz. Bu meslekte hemen herkesçe bilinen bir gerçek olmasına karşın, uygulamada en çok yapılan hata da budur. Geleneksel eğitim, hâlâ etkisini göstermektedir. Öğretmen, öğrenciyi, bir konuyu, incelemeye, gördüklerini anlamaya, işittiklerini dinlemeye; başkalarıyla konuşurmaya, düşündürmeye, hatta çevre ilgilileriyle müzakere etmeye alıştırdığı zaman, Hayat Bilgisi dersi de amacına ulaşmış olacaktır.